

ВВЕДЕННЯ

Основоположним актом у сфері регулювання трудових відносин є Конституція України, як Основний Закон України, що має найвищу юридичну силу.

Крім Конституції України законодавство у сфері регулювання трудових відносин складають ратифіковані Україною міжнародні конвенції, Кодекс законів про працю України, а також закони України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, які ухвалені в межах їх повноважень та відповідно до норм Конституції України і законів України. Зокрема, до таких основних міжнародних конвенцій, законодавчих та нормативно-правових актів відносяться:

1. Міжнародні конвенції: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 року (ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р.); Конвенція МОП № 29 про примусову чи обов'язкову працю, 1930 року (ратифікована Українською РСР 10.08.1956р.); Конвенція МОП № 105 про скасування примусової праці, 1957 року (ратифікована Законом України № 2021-III від 05.10.2000 р.); Конвенція МОП № 140 про оплачувані учбові відпустки, 1974 року (ратифікована Законом України № 174-IV від 26.09.2002 р); Конвенція МОП № 132 про оплачувані відпустки (переглянута у 1970 році) (ратифікована Законом України № 2481-III від 29.05.2001 р.); Конвенція МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця, 1982 року (ратифікована постановою Верховної Ради України № 3933-XII від 04.02.94 р.)

2. Кодекс законів про працю України.

3. Закони України: № 3356-XII від 01 липня 1993 року «Про колективні договори і угоди»; № 137/98-ВР від 03 березня 1998 року «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»; № 108/95-ВР від 24 березня 1995 року «Про оплату праці»; № 504/96-ВР від 15 листопада 1996 року «Про відпустки»; № 2694-XII від 14 жовтня 1992 року «Про охорону праці»; № 5067-VI від 05 липня 2012 року «Про зайнятість населення»; № 1045-XIV від 15 вересня 1999 року «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»; № 5026-VI від 22 червня 2012 року «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»; № 2050-III від 19 жовтня 2000 року «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати».

4. Укази Президента України: № 1375/2000 від 25 грудня 2000 року «Про Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні»; № 1258/98 від 17 листопада 1998 року «Про утворення Національної служби посередництва і примирення»; № 386/2011 від 06 квітня 2011 року «Про Положення про Державну інспекцію України з питань праці».

5. Постанови Кабінету Міністрів України: № 100 від 08 лютого 1995 року «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати»; № 116 від 22 січня 1996 року «Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей»; № 1290 від 17 листопада 1997 року «Про затвердження Списків виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці»; № 255 від 02 березня 1998 року «Про гарантії і компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість»; № 159 від 21 лютого 2001 року «Про затвердження Порядку проведення компенсації громадянам втрати частини грошових доходів у зв'язку з порушенням термінів їх виплати»; № 163 від 21 лютого 2001 року «Про затвердження Переліку виробництв, цехів, професій і посад із

шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого тижня»; № 1232 від 30 листопада 2011 року «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві».

Для однакового застосування судами, органами влади та управління, підприємствами, установами та організаціями трудового законодавства важливе значення мають:

— рішення Конституційного Суду України, зокрема: № 12-рп/98 від 09 липня 1998 року у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»); № 11-рп/2000 від 18 жовтня 2000 року у справі за конституційними поданнями народних депутатів України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 8,11,16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (справа про свободу утворення профспілок); № 4-рп/2012 від 22 лютого 2012 року у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу; № 9-рп/2013 від 15 жовтня 2013 року у справі за конституційним зверненням громадянина Дзьоби Юрія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 233 Кодексу законів про працю України.

— постанови Пленуму Верховного Суду України, зокрема: № 9 від 06 листопада 1992 року «Про практику розгляду судами трудових спорів»; № 14 від 29 грудня 1992 року «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками»; № 13 від 24 грудня 1999 року «Про практику застосування судами законодавства про оплату праці».

Важлива роль в правовому регулюванні трудових відносин належить:

— Міністерству соціальної політики України, яке відповідно до Указу Президента України № 389/2011 від 06 квітня 2011 року є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту, соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну;

— Міністерству охорони здоров'я України, яке відповідно до Указу Президента України № 467/2011 від 13 квітня 2011 року є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, формуванні державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням;

— Національній службі посередництва і примирення, яка відповідно до Указу Президента України № 1258/98 від 17 листопада 1998 року є постійно діючим державним органом, створеним Президентом України для сприяння врегулюванню колективних трудових спорів;

— Державній інспекції України з питань праці, яка відповідно до Указу Президента України № 386/2011 від 06 квітня 2011 року забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, на випадок безробіття в частині призначен-

ня нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.

До нормативно-правових актів та роз'яснень зазначених міністерств та відомств в сфері трудових відносин відносяться, зокрема:

— накази Міністерства соціальної політики України: № 390 від 02 липня 2012 року «Про затвердження Порядку проведення перевірок посадовими особами Державної інспекції України з питань праці та її територіальних органів»; № 271 від 16 травня 2013 року «Про затвердження Порядку надання роботодавцями територіальним органам Державної служби зайнятості інформації про зайнятість та працевлаштування громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню»; № 611 від 23 вересня 2013 року «Про затвердження Методики моніторингу створення нових робочих місць»;

— накази Міністерства охорони здоров'я України: № 256 від 29 грудня 1993 року «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок»; № 46 від 31 березня 1994 року «Про затвердження переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх»;

— накази Національної служби посередництва і примирення: № 33 від 09 червня 2009 року «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення аналізу висунутих найманими працівниками, профспілкою вимог, виявлення та узагальнення причин виникнення колективних трудових спорів (конфліктів)»; № 92 від 31 грудня 2009 року «Про затвердження Методичних рекомендацій по здійсненню Національною службою посередництва і примирення заходів щодо запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів)»; № 21 від 25 березня 2014 року «Про затвердження Положення про порядок реєстрації Національною службою посередництва і примирення висунутих найманими працівниками, профспілкою вимог та колективних трудових спорів (конфліктів)»;

— листи Державної інспекції з питань праці: № 32-04/01-31/02-25/01-767 від 25 квітня 2013 року щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері трудових відносин; № 210/21/01/2366-13 від 24 травня 2013 року щодо порядку проведення перевірок суб'єктів господарювання.

КОНВЕНЦІЯ **про примусову чи обов'язкову працю** **від 28.06.1930 № 29**

Конвенція ратифікована Українською РСР 10.08.1956р.

Статус Конвенції див. (993_346)

Генеральна конференція Міжнародної організації праці, скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці, на своїй чотирнадцятій сесії 10 червня 1930 року, вирішивши прийняти різні пропозиції про примусову чи обов'язкову працю, перший пункт порядку денного сесії, і

вирішивши надати цим пропозиціям форму міжнародної конвенції,

приймає цього червня двадцять восьмого дня тисяча дев'ятсот тридцятого року наведену нижче Конвенцію, яка буде називатися Конвенцією про примусову працю, 1930 року, і має бути ратифікована членами Міжнародної Організації Праці згідно з положеннями Статуту Міжнародної Організації Праці.

Стаття 1

1. Кожний член Міжнародної Організації Праці, який ратифікує цю Конвенцію, зобов'язується скасувати застосування примусової чи обов'язкової праці в усіх її формах у якомога коротший строк.

2. З огляду на таке цілковите скасування примусова чи обов'язкова праця може застосовуватися протягом перехідного періоду виключно для громадських цілей і як виняток на умовах і при гарантіях, встановлених у статтях, наведених нижче.

3. Після закінчення п'яти років з дати, коли набере чинності ця Конвенція, і в зв'язку з доповіддю, передбаченою в статті 31, Адміністративна рада Міжнародного бюро праці розгляне питання про можливість скасування без нової відстрочки примусової чи обов'язкової праці у всіх її формах і вирішить, чи слід включити це питання до порядку денного Конференції.

Стаття 2

1. В розумінні цієї Конвенції термін примусова чи обов'язкова праця означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

2. Проте термін примусова чи обов'язкова праця в розумінні цієї Конвенції не включає в себе:

а) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу і застосовують для робіт суто воєнного характеру;

б) будь-яку роботу чи службу, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни;

в) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи внаслідок вироку, винесеного рішенням судового органу, при умові, що ця робота чи служба виконуватиметься під наглядом і контролем державних властей і що зазначена особа не буде віддана або передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств;

г) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни або лиха, або загрози лиха, як-от пожежі, повені, голод, землетрус, сильні епідемії чи епізоотії, навали шкідливих тварин, комах чи паразитів рослин і взагалі обставини, що ставлять під загрозу або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови всього або частини населення;

е) дрібні роботи общинного характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу і які тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу при умові, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт.

Стаття 3

В розумінні цієї Конвенції термін компетентна влада означає або владу метрополії, або вищу центральну владу даної території.

Стаття 4

1. Компетентна влада не повинна ні примушувати, ні дозволяти примушувати до примусової чи обов'язкової праці на користь приватних осіб, компаній або товариств.

2. Якщо подібна форма примусової чи обов'язкової праці на користь приватних осіб, компаній або товариств існує на час, коли ратифікація цієї Конвенції будь-яким членом Організації зареєстрована Генеральним директором Міжнародного бюро праці, цей член Організації повинен повністю скасувати таку примусову чи обов'язкову працю з часу, коли ця Конвенція для нього набере чинності.

Стаття 5

1. Ніяка концесія, надана приватним особам, компаніям чи товариствам, не повинна вести до запровадження будь-якої форми примусової чи обов'язкової праці з метою виробництва або збору продуктів, що використовуються цими приватними особами, компаніями чи товариствами і якими вони торгують.

2. Якщо існуючі концесії включають в себе положення, що викликають застосування примусової чи обов'язкової праці, то ці положення повинні бути скасовані в якомога коротший строк з метою виконання вказівок статті 1 цієї Конвенції.

Стаття 6

Чиновники адміністрації, навіть якщо їх завдання є заохочення довіреного їм населення до якої-небудь форми праці, не повинні примушувати населення або окремих осіб працювати на користь приватних осіб, компаній чи товариств.

Стаття 7

1. Вожді племен, які не виконують адміністративних обов'язків, не повинні вдаватися до примусової чи обов'язкової праці.

2. Начальники, які виконують адміністративні обов'язки, можуть за спеціальним дозволом компетентних властей вдаватися до застосування примусової чи обов'язкової праці на умовах, передбачених у статті 10 цієї Конвенції.

3. Начальники, які визнані належним чином і які не одержують відповідної винагороди в інших формах, можуть користуватися особистими послугами при умові відповідної регламентації; в цьому разі повинні бути вжиті всі необхідні заходи для попередження зловживань.

Стаття 8

1. Відповідальність за будь-яке рішення вдатися до примусової чи обов'язкової праці несуть вищі адміністративні власті даної території.

2. Проте ці власті можуть надати вищим місцевим властям право притягати до примусової чи обов'язкової праці у випадках, коли така праця не матиме наслідком відда-

лення трудящих від їх звичайного місця проживання. Ці власті зможуть також, на періоди і на умовах, що будуть визначені регламентацією, передбаченою у статті 23 даної Конвенції, надавати вищим місцевим властям право притягати до примусової чи обов'язкової праці з віддаленням трудящих від їх звичайного місця проживання, якщо така праця служить полегшенню пересування чиновників адміністрації при виконанні ними їх обов'язків і для перевезення вантажів адміністрації.

Стаття 9

За винятком випадків, щодо яких стаття 10 цієї Конвенції передбачає інше, орган влади, який має право притягати до примусової чи обов'язкової праці, зобов'язаний, перш ніж дозволити застосування цієї форми праці переконатися в тому, що:

- a) служба чи робота, які повинні бути виконані, становлять прямий і важливий інтерес для колективу, які й має їх виконувати;
- b) ця служба чи робота є потрібною тепер чи найближчим часом;
- c) було неможливо дістати добровільну робочу силу для виконання цієї служби чи роботи, незважаючи на те, що було запропоновано зарплату й умови праці принаймні однакові з тими, які практикуються на даній території для аналогічної служби чи роботи; і
- d) наслідком цієї роботи чи служби не буде надто важкий тягар для населення, беручи до уваги наявну робочу силу та її здатність виконати дану роботу.

Стаття 10

1. Примусова чи обов'язкова праця, що її вимагають як податок, і примусова чи обов'язкова праця, до якої вдаються для виконання громадських робіт начальники, які виконують адміністративні обов'язки, повинна бути поступово скасована.

2. До цього скасування у випадках, коли примусова чи обов'язкова праця вимагатиметься як податок і коли примусова чи обов'язкова праця буде продиктована начальниками, які виконують адміністративні обов'язки, для виконання громадських робіт, зацікавлена влада повинна спочатку переконатися в тому, що:

- a) служба чи робота, які мають бути виконані, становлять прямий і важливий інтерес для колективу, який повинен їх виконати;
- b) ця служба чи робота є необхідною тепер чи найближчим часом;
- c) наслідком цієї роботи чи служби не буде надто важкий тягар для населення, беручи до уваги наявну робочу силу і її здатність виконати дану роботу;
- d) виконання цієї роботи чи служби не примусить трудящих віддалитися від їх звичайного місця проживання;
- e) керівництво виконанням цієї роботи чи служби здійснюватиметься відповідно до вимог релігії, суспільного життя або сільського господарства.

Стаття 11

1. Тільки дорослі працездатні особи чоловічої статі, вік яких буде, очевидно, не нижче вісімнадцяти і не вище сорока п'яти років, можуть бути притягнуті до примусової чи обов'язкової праці. За винятком категорії робіт, передбачених у статті 10 цієї Конвенції, повинні дотримуватись таких обмежень і умов:

- a) в усіх випадках, коли це буде можливо, попереднє засвідчення лікарем, призначеним адміністрацією, того, що дані особи не хворіють на яку-небудь інфекційну хворобу і що фізично вони придатні для призначеної роботи і для умов, в яких вона проводитиметься;
- b) звільнення шкільного персоналу, учнів і викладачів, а також всього адміністративного персоналу;

ЗМІСТ

ВВЕДЕННЯ	3
— Конвенція МОП № 29 про примусову чи обов'язкову працю, 1930 року	6
— Конвенція МОП № 105 про скасування примусової праці, 1957 року	14
— Закон України № 2021-III від 05 жовтня 2000 року «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 105 про скасування примусової праці»	16
— Конвенція МОП № 140 про оплачувані учбові відпустки, 1974 року	17
— Закон України № 174-IV «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 140 1974 року про оплачувані учбові відпустки»	20
— Конвенція МОП № 132 про оплачувані відпустки (переглянута у 1970 році)	20
— Закон України № 2481-III «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 132 (переглянутої) 1970 року про оплачувані відпустки»	25
— Конвенція МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця, 1982 року	26
— Рекомендація до Конвенції № 158 щодо припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця № 166	31
— Постанова Верховної Ради України № 3933-XII «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної Організації Праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця».	36
— Кодекс законів про працю України.	36
— Закон України № 3356-XII від 01 липня 1993 року «Про колективні договори і угоди»	120
— Закон України № 137/98-ВР від 03 березня 1998 року «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»	128
— Закон України № 504/96-ВР від 15 листопада 1996 року «Про відпустки»	140
— Закон України № 108/95-ВР від 24 березня 1995 року «Про оплату праці»	155
— Закон України № 2694-XII від 14 жовтня 1992 року «Про охорону праці»	166
— Закон України № 2050-III від 19 жовтня 2000 року «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати»	188
— Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2012 від 22 лютого 2012 року у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 2371 цього кодексу	189
— Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2013 від 15 жовтня 2013 року у справі за конституційним зверненням громадянина Дзьоби Юрія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 233 Кодексу законів про працю України	196

— Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06 листопада 1992 року «Про практику розгляду судами трудових спорів»	200
— Постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 29 грудня 1992 року «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками»	213
— Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 24 грудня 1999 року «Про практику застосування судами законодавства про оплату праці»	221
— Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-1389/0/4-12 від 27 вересня 2012 року «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм трудового права»	230
— Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 708/0/4-13 від 07 травня 2013 року «Про індексацію заробітної плати»	233
— Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 709/0/4-13 від 07 травня 2013 року «Про визначення юрисдикції спору про стягнення заробітної плати у випадку банкрутства боржника»	234
— Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-644/0/4-14 від 07 травня 2014 року «Про належне забезпечення рівності трудових прав громадян при розгляді спорів, що виникають у сфері трудових відносин»	235
— Постанова Кабінету Міністрів України № 03 від 19 березня 1993 року «Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що є у державній власності»	237
— Постанова Кабінету Міністрів України № 170 від 19 березня 1994 року «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору»	243
— Постанова Кабінету Міністрів України № 100 від 8 лютого 1995 року «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати»	246
— Постанова Кабінету Міністрів України № 116 від 22 січня 1996 року «Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей»	252
— Постанова Кабінету Міністрів України № 159 від 21 лютого 2001 року «Про затвердження Порядку проведення компенсації громадянам втрати частини грошових доходів у зв'язку з порушенням термінів їх виплати»	253
— Постанова Кабінету Міністрів України № 1078 від 17 липня 2003 року «Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення».	257
— Постанова Кабінету Міністрів України № 98 від 02 лютого 2011 року «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів».	271

— Наказ Міністерства фінансів України № 59 від 13 березня 1998 року «Про затвердження Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон»	281
— Спільний наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України № 58 від 29 липня 1993 року «Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників»	297
— Наказ Національної служби посередництва і примирення № 33 від 09 червня 2009 року «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення аналізу висунутих найманими працівниками, профспілкою вимог, виявлення та узагальнення причин виникнення колективних трудових спорів (конфліктів)»	308
— Наказ Національної служби посередництва і примирення № 92 від 31 грудня 2009 року «Про затвердження Методичних рекомендацій по здійсненню Національною службою посередництва і примирення заходів щодо запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів)»	317
— Наказ Національної служби посередництва і примирення № 21 від 25 березня 2014 року «Про затвердження Положення про порядок реєстрації Національною службою посередництва і примирення висунутих найманими працівниками, профспілкою вимог та колективних трудових спорів (конфліктів)».	322
— Роз'яснення Міністерства юстиції України від 20 грудня 2011 року «Трудовий договір та його види»	336

Примітка: міжнародні конвенції, закони, кодекс, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, накази Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Національної служби посередництва і примирення, Міністерства фінансів України, роз'яснення Міністерства юстиції України, листи Державної інспекції України з питань праці, які наведені в даному посібнику та додані до нього, використані з офіційних сайтів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України, Національної служби посередництва і примирення, Державної інспекції України з питань праці.